

100 jaar vogels ringen in Nederland: het einde in zicht?

Chris van Deursen

Op 9 september 2011 hield het Vogeltrekstation (VT) een symposium in museum Naturalis in Leiden. Voor dat symposium hadden zich 180 ringers aangemeld om elkaar te ontmoeten, nieuwtjes uit te wisselen, maar vooral om ontwikkelingen te beluisteren, die met de ringerij in ons land en ver daarbuiten te maken hebben.

De vertegenwoordiger van het Ministerie EL&I feliciteerde het VT met het bereiken van het honderdjarig bestaan en benadrukte de betekenis van het ringonderzoek voor de bepaling van de ecologische kwaliteit van het natuurbeleid, veranderingen daarin en de mogelijke oorzaken en het controleren van de effecten van dit natuurbeleid. Hij kwam wel met de toezegging dat er voldoende politiek draagvlak voor het ringwerk is, maar zei dat dit uit andere dan ministeriële bronnen zal moeten worden bekostigd. Geen nieuws onder de zon dus.

De leider van het Vogeltrekstation, Henk van der Jeugd, liet de eeuw van ringen en ringers de revue passeren met foto's, filmfragmenten en anekdotes over de manieren van vangen en de resultaten daarvan, zoals het befaamde Spreeuwen verplaatsingsonderzoek van Ab Perdeck (+2009). De vangmethoden zijn enorm uitgebreid en de vangmiddelen sterk verbeterd. Meer soorten en veel grotere aantallen gevangen vogels waren het gevolg. Tien miljoen in de afgelopen eeuw. Er is veel kennis vergaard over vogelverplaatsingen, de plaatsen waar de hoofdmacht van alle trekkers passeert of uiteindelijk verblijft. Er vond en vindt een verschuiving plaats van amateurringers naar lieden, die de stiel meer professioneel beoefenen.

Verschillende onderzoekers kwamen aan het woord, die allen met traditioneel (kleur)ringen of met dataloggers (miniatuur zenders) of met GPSloggers, of met combinaties daarvan, de raadsels van vogeltrek en trekkende vogels pogen te ontraadselen. Geolocators en loggers kunnen al bij vogels worden gebruikt, die zelf 20 gram wegen.

De Bonte Vliegvanger was het onderwerp van onderzoeker Christiaan Both, vakgroep Dierecologie van de rijksuniversiteit Groningen (RUG). Hij ging na of de Bonte Vliegvanger zich toch aanpast aan de steeds vroegere voorjaren als gevolg van de opwarming van ons klimaat. Voor

de vogel is het van groot belang om op het juiste moment te gaan broeden om aldus gebruik te kunnen maken van de (ook) vroeger uitkomende insecten om hun jongen groot te brengen. In hun Afrikaanse overwinteringsgebieden weten ze niet, wanneer in Nederland het voorjaar begint. Uit het consequent volgen en ringen van een Drentse populatie is intussen duidelijk geworden dat vroeg terugkomende Bonte Vliegenvangers jongen voortbrengen die zelf ook weer vroeg terugkeren. Het lijkt op een aanpassing aan veranderende omstandigheden, maar het is al met al nog niet vroeg genoeg om optimaal te profiteren van het vroeger piekende rupsenaanbod. Dit onderzoek gaat verder.

Een vraag is of we onze Veldleeuwerik kunnen zien als trekvogel? Arne Hegemann van de RUG koos deze vraag voor een promotieonderzoek. Ondanks 88.000 geringde Veldleeuweriken, waarvan 497 terugmeldingen en 35 buitenlandse ringen, wisten we weinig meer dan dat een deel 's winters in Nederland blijft en dat een deel zuidelijker trekt. Zenderonderzoek in de periode 2007-2009 bevestigde dat beeld, maar toonde ook grote verschillen tussen de jaren. In de winter 2007/2008 bleven drie van zeven vogels in de buurt van hun broedterrein, twee andere werden in de broedtijd pas weer gezien. In de winter 2008-2009 is maar 1 van 20 vogels rond zijn broedgebied te vinden en liefst twaalf werden pas in het broedseizoen vastgesteld. Er zijn dus nog wel wat antwoorden nodig. Die kunnen geleverd worden door het ringen voort te zetten, door het zenderen en door een combinatie te zoeken met moderne onderzoeksmethoden zoals analyse van stabiele isotopen. En, zoals de Duitse onderzoeker opmerkte, moet het ringen, meten en wegen van nestjongen weer meer worden uitgevoerd.

Indruk maakte de voordracht van Raymond Klaassen, die zich op de Universiteit van het Zweedse Lund vijf jaar bezig hield met lichtloggers of geolocators. Omdat de uitkomsten zo spectaculair zijn, kondigde Klaassen alvast aan dat het einde der (ring-)tijden spoedig zal aanbreeken. Geolocators worden aan vogels bevestigd. Ze meten de daglengte, en na rekenwerk kan daaruit de locatie worden vastgesteld waar de vogel ongeveer verblijft. Om de geregistreerde gegevens in de computer te krijgen moet de vogel wel weer worden gevangen.

Dat gaat jammer genoeg niet altijd vlotjes, want de resultaten zijn uiterst spectaculair. Tien Poelsnippen werden voorzien van zo'n logger en een jaar later werden er drie teruggevangen. Via de computer bleek dat Zweedse Poelsnippen in een non-stop vlucht Oost-Europa en de Sahara kruisen om naar Centraal-Afrika te vliegen. In het voorjaar brachten de vogels tijd door op pleisterplaatsen in Zuid-Oost en oostelijk Europa. Die non-stop vlucht is mogelijk de verklaring waarom deze snip zo weinig wordt waargenomen.

Van 74 gezenderde Grauwe Klauwieren werden er 13 teruggevangen en werden negen loggers uitgelezen. Tijdens de najaarstrek verbleven de klauwieren in Zuid-Oost Europa en staken in een keer de Sahara over om daarna een tijdje in de Sahel te vertoeven. Later trokken ze in een keer over de gordel van tropisch regenwoud om in zuidelijk Afrika te landen en te overwinteren. Op voorjaars trek gingen de beide vogelsoorten via oostelijk Afrika om daarna via het Arabisch schiereiland terug te reizen naar Zweden. Een behoorlijke omweg lijkt het, maar volgens onderzoekers is er sprake van een “loop-migration”, een rondreis, waarbij trajecten heen en terug verschillen. Waarom dat gebeurt is nog niet verklaard. Deze uitkomsten zouden waarschijnlijk nooit zijn bereikt met het traditionele ringen en zeker niet in zo korte tijd.

De Universiteit van Amsterdam (UVA) verzorgde een presentatie over trekvogels en de relatie met de a-biotische (niet levende) omgeving. Hoe maakt een vogel gebruik van weersomstandigheden en thermiek? Hoe wordt daardoor de duur van de trek beïnvloed? Wat is de invloed op het broedsucces?

Daartoe leveren GPS-loggers van 12 gram gewicht opzienbarende informatie. De logger geeft elke drie seconden signalen af, waaruit kan worden afgeleid wat een vogel doet en waar hij zich bevindt. Het is onnodig de vogel terug te vangen, want de data kunnen op afstand worden gedownload. Met hulp van internet kunnen nieuwe instellingen voor meetprogramma's desgewenst worden doorgestuurd en gewijzigd.

Zo kregen de Leidse aanwezigen verbluffende beelden te zien van een trekkende Grauwe Kiekendief. Op kaartbeeld van Google Maps, gekoppeld aan de loggersignalen, werd getoond hoe de vogel opsteeg in de Sahara en gebruik maakte van thermiek met glijvluchten en spiralen op zijn reis zuidwaarts. De hele epische tocht kan, uiterst comfortabel, in Amsterdam worden gevolgd. Op dezelfde manier zijn ook gegevens verzameld over het foerageren van Kleine Mantelmeeuwen in Nederland. Omdat het zo goed werkt kregen intussen al zo'n 250 Nederlandse vogels in 13 soorten een GPS-logger. Uit binnenkomende gegevens kunnen nieuwe onderzoeksvragen en antwoorden worden geformuleerd. Denk aan vliegvelden en vliegroutes, windturbineparken, visgronden, foerageergebieden, drooglegging, maatregelen voor natuurbehoud etcetera.

Het dagprogramma werd afgewisseld met intermezzi zoals gesprekken met oude rotten in het ringersmetier en jonge ringers. Het gebruik van ringgegevens en het nieuwe ringen bij het beschermen van vogels werd toegelicht. De Nijmeegse Universiteit, SOVON en Vogeltrekstation werken aan het opzetten van een “early warning system” om de kwaliteit van Nederlandse vogelpopulaties beter in de gaten te houden. Ringgegevens zijn daarbij enorm belangrijk om data te krijgen over reproductie,

immigratie en emigratie of leeftijd. Vogelbescherming wil komen tot een vroegtijdige herkenning van bedreigingen en inzicht in oorzaken van terugloop, om bescherming sneller en effectiever mogelijk te maken. Het is duidelijk dat het met aluminium of roestvrij staal uitrusten van vogels sterke concurrentie ondervindt en misschien op termijn wel verdwijnt. Voorlopig kan de vraag of ringen nog belangrijk is met een volmondig ja worden beantwoord.

Tussen tulpen en de zee

Vogels van de Duin- en Bollenstreek

In najaar 2011 verscheen 'Tussen tulpen en de zee, Vogels van de Duin- en Bollenstreek', een nieuwe regionale avifauna van onze Noordwijkse zuiderburen. De Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk heeft al eerder lokale vogelboeken uitgegeven in 1973 en 1989, en opnieuw is het hen gelukt geheel op eigen kracht een gedegen en mooi vormgegeven boek uit te geven. Klasse!

Op 18 november 2011 werd het nieuwe boek in Noordwijk ten doop gehouden tijdens een druk bezochte bijeenkomst. Schrijvers Jelle van Dijk, Hans van Stijn en Peter Spierenburg gaven elk een inleiding over 'hun' vogels van Duin- en Bollenstreek en vervolgens werden drie eerste exemplaren overhandigd aan Hans Portengen, directeur Bibliotheek Bollenstreek (waar de vereniging nauwe banden mee heeft) en aan Jaap Vink en Willem Baalbergen, Noordwijkse vogelaars van het eerste uur en betrokken bij de oprichting van de vereniging 45 jaar geleden.

Gedegen, afwisselend en fraai

'Tussen tulpen en de zee' schetst een beeld van de verscheidenheid aan vogels in de Duin- en Bollenstreek. Het beschrijft de verschillende landschappen, zoals zee, strand, duinen, bollenland, graslanden, dorpen en landgoederen, en hoe de vogelstand zich hier heeft ontwikkeld aan de hand van telgegevens van de leden van de vereniging. Van 2003-2007 hebben de leden van de vereniging het hele werkgebied opnieuw op broedvogels geïnventariseerd. Daarnaast baseren de schrijvers zich op de andere beschikbare vogelonderzoeken, zoals zee- en landtrektellingen, watervogeltellingen, strandvondsten en losse waarnemingen. Ook de geschiedenis van het 'vogelen' in de regio Noordwijk komt aan bod met prominenten als Jan Verwey, pionier in het begin van de 20^e eeuw op het gebied van systematische veldwaarnemingen en voorloper van